

A TÁRSADALOM BANKARIZÁCIÓJÁNAK ÉS PÉNZÜGYIESEDÉSÉNEK FOLYAMATA FRANCIAORSZÁG II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

Kovács György – Bartók László¹

ABSZTRAKT

A 2008-as világválságot követően egyre inkább előtérbe került a társadalom bankarizációjának és pénzügyiesedésének kérdésköre, azaz, hogy a társadalom egyes csoportjai milyen mértékben integrálódtak a pénzügyi- és bankrendszerbe, és milyen kockázatokkal jár mindez rájuk nézve. Dolgozatunk elsősorban gazdaságtörténeti perspektívában vizsgálja a társadalom pénzügyiesedését és bankarizációját Franciaország II. világháborút követő példáján keresztül. Választásunk azért esett Franciaországra, mivel az ország bankrendszere viszonylag szerves fejlődést mutat, miközben a rendelkezésre álló források és adatok is elérhetőek. Nem beszélve arról, hogy maga a francia bankrendszer történeti fejlődése kevésbé ismert hazánkban, szemben az angolszász vagy épp a német bankrendszerrel. Ahhoz viszont, hogy megértsük a bankrendszer és a társadalom közötti folyamatokat, először kifejtsük a pénzügyiesedés és a bankarizáció fogalmát, azok folyamatát és jellemzőit az egész gazdaságra nézve. Ezt követően bemutatjuk a bankarizáció és az ezzel együtt járó (?) pénzügyiesedés folyamatát, melyet az ország bankrendszerének eszköz- és forrásoldali vizsgálatával végzünk el. Kutatásunk során elsősorban arra keressük a választ, vajon a társadalom bankarizációja előfeltétele-e pénzügyiesedésnek, illetve maga a társadalmi környezet milyen hatással volt a bankok társadalommal fenntartott kapcsolatára.

JEL-kódok: N230, N240, G21, G510

Kulcsszavak: bankarizáció, pénzügyiesedés, fogyasztási hitel, bankbetét

¹ *Kovács György* szakcsoportvezető egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, Pénzügytani Szakcsoport. e-mail: nkg@eco.u-szeged.hu.

Bartók László PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Közgazdaságtani Doktori Iskola, levelező szerző. E-mail: laszlo.bartok.1988@outlook.com.

1. A PÉNZÜGYIESEDÉS ÉS A BANKARIZÁCIÓ FOGALMA ÉS FOLYAMATA

A 2008-as világválságot követően számos kutatás (Sawyer, 2017; van der Zwan, 2014; Lapavitsas, 2011) foglalkozott a pénzügyiesedés folyamatával és annak a reálszférára gyakorolt hatásával. Az eddigi kutatások középpontjában elsősorban a vállalati szféra pénzügyiesedése állt, miközben a pénzügyi rendszer társadalomra gyakorolt hatása és a társadalom pénzügyiesedésének folyamata kevésbé állt a kutatások fókuszában. Márpedig a szakirodalom szerint (Daumas, 2018; Effosse 2014; Pulju, 2011) a fogyasztói társadalom kialakulásában meghatározó szerepe van a pénzügyi rendszernek, köszönhetően annak, hogy a II. világháborút követően bontakozik ki és intézményesül a fejlett nyugati országok jelentős részében a lakossági hitelezés, válik széles körben elérhetővé az ingatlan- és a fogyasztási hitelezés intézménye, azaz történik meg a lakosság bankarizációja. Dolgozatunkban arra teszünk kísérletet, hogy történelmi perspektívában mutassuk be a társadalom pénzügyiesedésének és az azzal járó vagy azt megelőző (?) bankarizációjának folyamatát és választ találjunk arra az eddig kevésbé vizsgált kérdésre, vajon a társadalom bankarizációja előfeltétele-e pénzügyiesedésnek, illetve maga a társadalmi környezet milyen hatással volt a bankok társadalommal fenntartott kapcsolatára. Továbbá, véleményünk szerint a II. világháború utáni franciaországi folyamatok bemutatása értelmezési keretet adhat a 1990-es évek után a felzárkózás, illetve a pénzügyiesedés és bankarizáció útjára lépő kelet-közép-európai országokban bekövetkező változások értékeléséhez is.

1.1. A pénzügyiesedés definiálása és korszakolása

Mielőtt azonban rátérnénk a társadalom pénzügyiesedésének és bankarizációjának a vizsgálatára, érdemes definiálni ezen fogalmakat, és bemutatni az egyes értelmezésüket. A pénzügyiesedés talán legszéleskörűbben idézett megfogalmazása Epstein-től (2005) származik, ami nem más takar, mint „*a pénzügyi hajtóerők, -piacok, -szereplők és -intézmények növekvő szerepét a hazai és a nemzetközi gazdaság életében, folyamataiban.*” (Epstein, 2005:3.) Epstein definíciója azonban nem ad magyarázatot arra, vajon melyek voltak azok a tényezők, melyek elősegítették a pénzügyiesedést. Van der Zwan (2014) három megközelítést vázol fel a pénzügyiesedéssel kapcsolatban, úgymint a „*pénzügyiesedés, mint felhalmozási rendszer*”, „*a modern vállalatok pénzügyiesedése*” és a „*mindennapok pénzügyiesedése*”, melyekhez meglátása szerint a pénzügyi rendszerek deregularizációja és liberalizációja vezetett. A „*pénzügyiesedés, mint felhalmozási rendszer*” megjelenését elsőként Aglietta (2000) 1979-ben kiadott „*A Theory of Capitalist Regulation*” c. könyvében fogalmazza meg, amely az addig meghatározó, a tömegtermelés és a tömeg-

fogyasztás egyensúlyán alapuló fordista rendszert váltja fel. A posztkeynesiánusi közgazdászok szerint ezt a rendszert elsősorban a nem pénzügyi vállalatok (corporate) reálgazdasági tevékenységből származó jövedelmezőség csökkenése és ezzel párhuzamosan a pénzügyi tevékenységük bővülése jellemzi. Ehhez kapcsolódik van der Zwan (2014) második megközelítése, a „*modern vállalatok pénzügyiesedése*”. Ennek értelmében a vállalatok fő vezérelvévé és elsőszámú céljává válik a részvényesek számára történő profittermelés és -maximalizálás, amely a vállalat összes többi célját és értékét háttérbe szorítja. Végül pedig a mindennapok pénzügyiesedésén van der Zwan (2014) azt érti, hogy a középosztály tagjai, illetve az alacsonyabb jövedelműek is a pénzügyi piacok szereplőivé válnak a magánnyugdíjpénztárakon, a jelzáloghitelezésen és egyéb, a lakosság számára is elérhető pénzügyi termékeken keresztül. Ehhez viszont az egyéneknek a kockázatvállalási hajlandóság új normáit kell megtanulniuk, illetve új alanyiságot is ki kell fejleszteniük, úgymint befektetők vagy pénzügyi eszközök tulajdonosai. Azaz a pénzügyek foucault-i értelemben vett „governmentalitással” válnak.

Lapavitsas (2011) szerint a pénzügyiesedés a fejlett, kapitalista gazdaságok rendszerszintű átalakulását jelenti, amely három alapvető elemet tartalmaz:

1. a nagy, nem-pénzügyi vállalatok pénzügyi piacok felé fordulását, amely a banki hitelektől való függőségüket csökkentette;
2. a bankok kiterjesztették közvetítői tevékenységüket a pénzügyi piacok irányába, miközben a lakosság számára is elindították hitelezési tevékenységüket;
3. a háztartások egyre inkább részt vesznek a pénzügyekben, adósként és hitelezőként (pénzügyi eszköztulajdonosként) egyaránt (Lapavitsas, 2011:611-612).

Közelebb kerülünk a pénzügyiesedés fogalmához és folyamatához, ha Ashman-Fine (2013) illetve Laurin-Lamothe (2019) nyomán megvizsgáljuk a pénzügyiesedés nyolc jellemzőjét:

1. A pénzügyiesedés a pénzügyi intézmények és piacok gyors terjeszkedését jelenti, amely együtt jár a pénzügyi piacokon forgalmazott pénzügyi eszközök rohamos bővülésével.
2. Ezzel párhuzamosan a pénzügyi piacok fokozatos deregularizációja is végbemegy, ami egyrészt a hazai piacok deregularizációjával, másrészt pedig a nemzetközi tőke mozgás liberalizációjával is együtt jár. Itt nagy szerepet játszott a dollár aranykonvertibilitásának megszűnése, ami az árfolyamok liberalizációját hozta magával. Mindez új lehetőségeket teremtett a devizakereskedelem terén a pénzügyi piacok szereplői számára.
3. A pénzügyi piacok bővülése és a szabályozási keretrendszer enyhülése a már meglévő pénzügyi eszközök, szolgáltatások és technikák terjedését és újabban megjelenését hozta magával. Így egy sor új, elsősorban derivatív pénzügyi termék jelent meg, amelyek egyre bonyolultabb és átláthatatlanabb pénzügyi

műveleteket takartak, ez pedig nagyban növelte a pénzügyi rendszerben jelenlévő kockázatokat.

4. A pénzügyi rendszer egyre meghatározóbbá és dominánsabbá vált az ipari szektorhoz képest. Ennek köszönhetően a nem pénzügyi vállalatok is a pénzügyi piacok meghatározó szereplői lettek és mára jövedelmezőségük meghatározó része egyre inkább a pénzügyi tevékenységből, nem pedig az ipari termelésből származik.
5. A pénzügyiesedés együtt járt a piaci mechanizmusok globális szintű előtérbe kerülésével, a neoliberális elvek nemzetközi szinten történő érvényesülésével.
6. Nemcsak a vállalati szektor, de a háztartások is egyre inkább a pénzügyi piacok felé fordultak és fogyasztásukat mára gyakran hitelből fedezik, ami együtt jár a hitelkínálatunk növekedésével.
7. A pénzügyi szektor szerepe és hatása a reálgazdaság és a társadalom minden területére kiterjed, így megjelenik a lakhatás, az egészségügy vagy a nyugdíjrendszer terén is. A magánnyugdíjpénztárak megjelenése, a magánegészségügyi szolgáltatások rohamos terjedése együtt jár azzal is, hogy a háztartásoknak eddig nem ismert kockázati tényezőket kell számításba venniük, és alanyiségük is megváltozik: pénzügyi eszközök befektetőivé vagy tulajdonosaivá válnak.
8. Végül pedig a pénzügyiesedés jelentősen megváltoztatja a lakosság bankokhoz és a pénzügyi szektor szereplőihöz való viszonyát is, amely a felmagasztalástól egészen a gyűlöletig terjed.

Érdemes azonban hangsúlyozni, hogy a pénzügyiesedés kezdetének meghatározása nem egységes a szakirodalom szerint (Allami–Ciblis, 2018), így egyesek (Lapavitsas, 2013) az 1970-es évek elejére, a kapitalista rendszer átalakulásának kezdetére, mások (Sawyer, 2013) az 1980-as évekre teszik, míg vannak (Vercelli, 2014; Fasianos, Guevara–Pierros, 2016), akik szerint a pénzügyiesedés egy hosszútávú folyamat, amely a piaci kapcsolatok fejlődésének az öröksége. Mi ezen utóbbi megközelítésből indulunk ki, hiszen a kapitalizmus alapfeltétele a hatékony, innovatív pénzügyi rendszer megléte, amely a megfelelő csatornákon keresztül tudja a pénzügyi forrásokat a reálgazdaság szereplői számára biztosítani. Ennek értelmében példaországunk, Franciaország esetében beszélhetünk „első pénzügyiesedésről”, amely a hosszú XIX. század időszakát fedi le, míg a második korszak az 1970-es években a neoliberális paradigmaváltással indul, és az 1980-as években teljesedik ki, amely elsősorban deregularizációs intézkedésekben manifesztálódott. A két pénzügyiesedés közti időt pedig átmeneti fázisnak tekintjük, ami azonban a társadalom bankarizációja miatt egyáltalán nem elhanyagolható.

Természetesen a pénzügyiesedés folyamata mind időben, mind régióként eltér [lásd pl. az Egyesült Államok pénzügyiesedésének a folyamatát (Fasianos, Gue-

vara–Pierros, 2016)], de vannak olyan tipikus csatornák, amelyekkel leírható a pénzügyi rendszer reálgazdaságot befolyásoló képessége. Sawyer (2017) két csatornát különböztet meg, az úgynevezett külső csatornát (extrinsic channel), ami elsősorban a pénzügyiesedés első szakaszát jellemezte, és elsősorban a hitelezésen keresztül hatott a politikai vagy a gazdasági döntéshozókra. Így például már a merkantilizmus során a bankok rendszerszinten fontos szerepet kaptak a gyarmatbirodalmak és a megfelelő kereskedelmi hálózatok kiépítésében. Míg az ipari forradalom korában a banki hitelezés az egyik legfontosabb feltétellé vált a (leg-innovatívabb) ipari beruházások finanszírozását illetően. Sawyer (2017) szerint a XIX. század fordulóján a nagy befektetési bankok egyre nagyobb szerepet kaptak a gazdasági döntések és a gazdasági irányvonalak meghatározásában és sok esetben megszabták a gazdaságfejlesztés irányát, ugyanis az ipari innovációk finanszírozása rendszerint rajtuk keresztül történt.

Fontos azonban kiemelni, hogy a pénzügyi rendszer befolyása csak az egyes döntések megvalósulására volt hatással, azok tartalmára már nem. Ezzel szemben a reálgazdaság pénzügyiesedésének második fázisában, amely az 1970-es évek monetarista forradalmával vette kezdetét és az azt követő angolszász neoliberais gazdaságpolitikai megoldásokban öltött testet, már a pénzügyi rendszer hatása egyre bensőségebbé válik (intrinsic channel), azaz a reálgazdaság szereplőinek, a nem pénzügyi vállalatoknak és a háztartásoknak döntéstartalmát is befolyásolja. Így Vercelli (2014) szerint a reálgazdaság pénzügyiesedésének második szakasza abban különbözik az elsőtől, hogy a választás logikájára – legyen szó az élet bármelyik területéről – egy adott időintervallumon belül egyre nagyobb hatással van a portfólió választás pénzügyi paradigmája, amely arra kényszeríti a döntéshozót, hogy döntésének időbeli beláthatósága olyan rövid legyen, mint egy-egy pénzügyi döntés esetében szokott. Így minden döntés során – akarva-akaratlanul – költség-haszon elemzést kell végezni, ami eredményeképp sok esetben a hosszabb távon kifizetődő, költségtakarékos döntéseket, megoldásokat háttérbe szorítják a rövid távon megtérülő és hatékonynak tűnő döntések, intézkedések, amelyek hosszabb távú megtérülése vagy hatása azonban kérdéses.

Másik fontos különbség a két korszak között, hogy míg a reálgazdaság pénzügyiesedésének az első korszakában a kapitalizmus expanziója elsősorban új földrajzi területek felé irányult, addig a második korszakban ugyan a expanzió területi jellege továbbra is megmaradt, de a pénzügyi rendszer egyre nagyobb szerepet kapott olyan területeken, amelyeket addig vagy a család, vagy később a jóléti állam által létrehozott szociális rendszer látott el, azaz például az egészségügy, az oktatás és a nyugdíjrendszer. Azaz itt már nem egy földrajzi, hanem kvázi egy belső expanziót tapasztalhatunk.

További fontos különbség a jegybankok szerepe, amelyek politikájukkal, döntéseikkel egyre aktívabb szerepet kapnak a reálgazdaság irányításában és kamatpoli-

tikájukkal sok esetben aláássák az ipari beruházások profitabilitását a pénzügyi befektetésekhez viszonyítva. A jegybankok ugyanis a második pénzügyiesedés során a reálgazdaságban megjelenő bármely inflációs tünetre azonnal restriktív monetáris politikával reagáltak, miközben az eszközök terén fellépő inflációt nem mérsékeltek. Épp ellenkezőleg, jelentős likviditás generálásával inkább támogatták, valahányszor az eszközárak emelkedő tendenciája csökkenni látszott. Ez az úgynevezett „aszimmetrikus monetáris politika” támaszt nyújt a pénzügyi befektetések és spekulációk számára, miközben elvonja a likviditást az ipari, reálgazdasági beruházásoktól (Orhangazi, 2007 és Cecchetti–Kharroubi, 2013).

Végül pedig Orléan (2009 és 2014) szerint míg a pénzügyiesedés első korszaka bankalapú volt, addig a második már piacalapú. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a második korszakban a bankok már nem játszanak szerepet, ellenkezőleg, jelentős szerepük van a pénzügyi piacok direkt vagy indirekt alakításában. A különbség az, hogy a bankok, illetve a nem pénzügyi vállalkozások befolyásukat kevésbé közvetlen formában fejezik ki, míg döntéseikben a pénzügyi motiváció még meghatározóbbá válik.

1.2. A bankarizáció fogalma és korszakolása

Jól látható, hogy míg a reálgazdaság pénzügyiesedésének első korszakában a pénzügyi szektor szereplői és azok közül is elsősorban a bankok a vállalati szektorral és az állammal keresték a kapcsolatot, addig a második korszakban már egy sokkal komplexebb, holisztikusabb folyamatról beszélhetünk, amely során a „*pénzügyi rendszer a közösségi lét szinte összes, ha nem az összes zégébe és zugába utat talált*” (Lee et al, 2009:727-728). A második pénzügyiesedés során észre kell vennünk, hogy a lakosság nemcsak kapcsolatba kerül, hanem azok forrás- és eszközoldalán egyaránt aktívan részt is vesz a pénzügyi folyamatokban. Márpedig ehhez az szükséges, hogy a bankok által nyújtott pénzügyi szolgáltatások a reálgazdaság összes szereplője számára elérhetőek legyenek, és a megtakarítási és hitelezési szolgáltatásaik révén egyre nagyobb hatást gyakoroljanak az állampolgárok életére; ezt nevezzük másnéven a társadalom bankarizációjának.²

A félreértések elkerülése végett tisztáznunk kell, hogy a tanulmányunkban a Kohn (2007) által alkalmazott banki definíciót tekintjük irányadónak, azaz banknak tekintjük az olyan pénzügyi intézményeket, amelyek betéteket fogadnak, és hiteleket helyeznek ki lakossági és/vagy vállalati ügyfelek számára. Ennek értelmében nem tekintjük bankoknak például a takarékpénztárakat, melyek ugyan a lakosság

2 <https://www.alternatives-economiques.fr/dictionnaire/definition/96658>
<https://www.boursedescredits.com/lexique-definition-bancarisation-343.php>

megtakarításait allokálják, abból viszont alacsony kockázatú állampapír akvizíciót hajtanak végre. Látni kell viszont, hogy a takarékpénztárakban elhelyezett megtakarítások a pénzügyiesedés „első lépcsőfokát” jelentik, ugyanis a lakosság az addigi reálfelbefektetések (föld, ingatlan) helyett már egy likvidebb befektetésbe helyezi el megtakarításait. Értelmezésünk szerint a bankarizáció a pénzügyiesedés egy magasabb minőségi fokára való lépését jelenti, ami lehetőséget biztosít a kockázatok diverzifikálása mellett a megtakarításokból származó hozamok növelésére is, köszönhetően annak, hogy a bank egy kockázat-transzformációt hajt végre. Szemben ugyanis a takarékpénztárakkal, melyek a pénzügyiesedés első fokát jelentik, a bankarizáció lehetőséget nyújt a befektetők számára, hogy befektetéseiket diverzifikálják, lekötött betétek mellett vállalati- és/vagy államkötvény, illetve jelzáloglevél befektetéseket hajtsanak végre. Jóllehet a bankarizáció növelheti a kockázatot is, hiszen a bankoknak a pénzügyi piacokba történő egyre nagyobb beágyazódása miatt a megtakarítók egyre kockázatosabb termékeket is tarthatnak a portfóliójukban (részvények, származtatott értékpapírok stb.), amelyek valós kockázataikról nincs tudásuk, viszont magasabb hozamokkal is kecsegtetnek.

Eszközoldalról nem tekintjük banknak az olyan pénzügyi intézményeket, melyek csak közvetlen – fogyasztói – hitelnyújtást végeznek a lakosság felé, viszont betétgyűjtést nem végeznek. Ebben az esetben, ha bankarizáció nem is, de a pénzügyiesedés folyamata megtörténik, hiszen a háztartások fogyasztásukat egyre inkább hitelből fedezik, miközben – jó esetben – elvégzik a szükséges költség-haszon elemzést is.

Akárcsak a pénzügyiesedést, a bankarizáció folyamatát is Franciaország példáján keresztül mutatjuk be, ahol a bankarizáció több szakaszát különböztethetjük meg (Feiertag, 2011; Bonin, 1989 és 1992). A bankrendszer első forradalma az 1750-es évektől a XIX. század közepéig terjedt, mely során három szereplő megjelenését kell megemlíteni a bankrendszer fejlődését illetően:

1. a párizsi, leginkább privát banki és befektetési tevékenységeket végző bankok (haute banque) megjelenését;
2. a vidéki, leginkább helyi vagy regionális bankok megjelenését;
3. illetve a francia jegybank megalapítását.

A bankrendszer első forradalma során az addigi olasz és svájci pénzváltók helyét már a professzionális bankházak vették át, azaz a bankrendszer elindult a professzionizálódás útján. Itt már nemcsak pénzváltás, hanem valódi banki tevékenység zajlott, betétgyűjtés, forgóeszközhitel nyújtás formájában, míg az ügyfélkör elsősorban a városi elit, a nagypolgárság, a gyártulajdonosok, illetve a modernebb szemléletű arisztokrácia soraiból került ki.

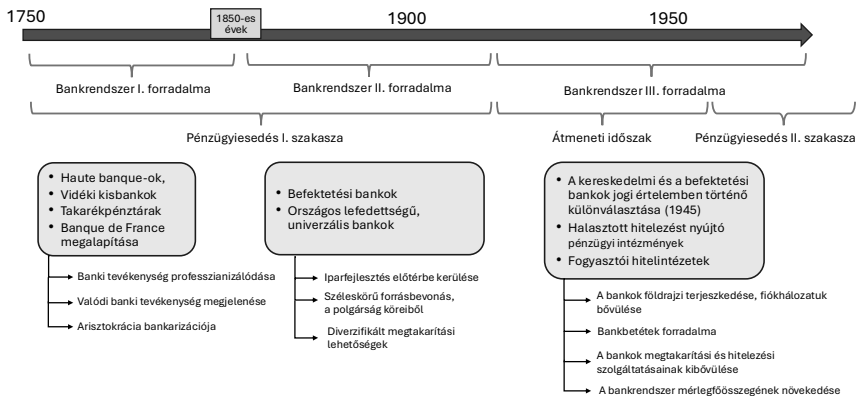
Látni kell azonban, hogy a XIX. század közepétől lezajló második ipari forradalom magával hozta a francia bankrendszer második forradalmát is, tudniillik

sem a haute banque-ok, sem a helyi vagy regionális bankok nem voltak képesek kielégíteni a reálgazdaság oldaláról fellépő pénzügyi forrásigényt. A forradalom egyik elindítójának tekinthető a Pereire testvérek által 1852-ben alapított Crédit mobilier bank, amely már nemcsak hitelt nyújtott az egyes vállalatok számára, hanem részt vett részvény- és kötvénykibocsátások lebonyolításában és jegyzésében, részesedést szerzett már működő vállalatokban. Mindezen tevékenységükkel pedig lerakták a modern befektetési bankok alapjait.

A Pereire testvérek ugyan forradalmasították a bankok befektetési tevékenységét, viszont idővel korlátokba ütköztek, tudniillik a bank nem rendelkezett kellő pénzügyi forrással ahhoz, hogy a vállalati szektor oldaláról fellépő egyre erőteljesebb pénzügyi igényeket kielégítse. Így idővel a főszerepet már nem ők, hanem az újonnan megjelenő, a lakosság szélesebb körét bevonó univerzális bankok játszották, amelyek egyszerre végeztek kereskedelmi és befektetési banki tevékenységet. Feiertag et al (2011) szerint a francia társadalom tömeges bankarizációja a bankrendszer második forradalma alatt vette kezdetét, ami már a XIX. században elkezdődött és az I világháborúig tartott. Majd egy hosszú, elnyújtott bankarizációs ciklus következett, ami egészen az 1920-as évektől az 1980-as évekig tartott. Ezt ugyan az 1929-33-as világválság, illetve a II. világháború megtörte, de hosszabb távon a lakosság bankarizációját illetően egy folyamatos növekedést tapasztalhatunk, amely az 1950-es és 1960-as évektől kezdve felgyorsult. Ezt az 1920-as években kezdődő, több megszakítással tarkított, majd az 1960-as évektől „berobbanó” folyamatot nevezzük a bankrendszer harmadik forradalmának, amely során szinte a lakosság egészét sikerült a bankrendszer alá vonni.

1. ábra

A bankarizáció és a pénzügyiesedés folyamata Franciaországban

Forrás: saját szerkesztés

A korszakolás kapcsán azt is látni kell, hogy a pénzügyiesedés első szakasza egybeesett a bankarizáció első, de leginkább a második szakaszával, amely során a bankok voltak a pénzügyiesedés folyamatának motorjai. A pénzügyiesedés második szakaszát viszont már megelőzi a bankarizáció elnyújtott harmadik hulláma, amelynek folyamán a lakosság nagy része aktív kapcsolatba kerül a bankrendszerrel, sőt egyre komplexebb banki termékekkel és befektetési megoldásokkal is rendelkezik. Ez elősegíti, hogy a lakosság a bankokon keresztül még aktívabban vegyen részt a pénzügyiesedés 1970-es és 80-as években kibontakozó második szakaszában.

1.3. Nyitott kérdések

Dolgozatunkban egyrészt megpróbáljuk bizonyítani, hogy a bankarizáció Franciaország esetében felvázolt folyamata helytálló, ezzel együtt azt is próbáljuk alátámasztani, hogy a társadalom bankarizációja nélkül maga a pénzügyiesedés második szakasza sem játszódhatott volna le, hiszen mint állítottuk, a bankarizáció a pénzügyiesedés egy magasabb minőségi fokára lépését segíti elő, és a bankok szerepének előtérbe kerülése nélkül a lakossági megtakarítások nem találnának utat a pénzügyi piacok irányába. Fentiekből következően meg kell vizsgálni a lakosság bankarizációjának történeti folyamatát, mely során a bankok által a lakosság számára nyújtott eszköz-, illetve forrásoldali pénzügyi termékeket és szolgáltatásokat vesszük górcső alá.

A forrásoldal vizsgálata azért fontos, mivel azzal a feltételezéssel élünk, hogy a passzív oldali kockázat-transzformációnak, a bankok könyveiben lévő nagymennyiségű, biztos betétállománynak és a bankok szofisztikáltabb hitelezési megoldásainak köszönhetően a lakossági hitelpiacra történő belépésükkel az aggregált hitelkínálat nőtt, és ezzel párhuzamosan a kamatráták is csökkentek.

Végül pedig feltételezésünk szerint, a pénzügyiesedés folyamatát illetően ugyan láthatóak egyértelmű visszahúzóerők, főleg, ami az 1930-as és 1970-es évek közötti időszakot illeti, azonban ezek az évek sem múltak el nyomtalanul, hiszen ebben az időszakban a lakosság körében indult a bankarizáció folyamata, ami megalapozta és elősegítette az 1970-es években kibontakozó második pénzügyiesedés kibontakozását. Hipotézisünk szerint mindez azonban épp az állami szabályozás „leple alatt” történt, tudniillik a döntéshozók kvázi megágyaztak a második pénzügyiesedés folyamatának, ugyanis a növekedés fenntartása, a vállalati szféra dinamizálása érdekében egyszerűen kikerülhetetlen lett a lakossági megtakarítások mobilizálása és fogyasztási hajlandóság növelése; azaz, épp az állam által támogatott pénzügypolitika váltotta ki a bankarizáció folyamatát, ami idővel a meglévő pénzügyi keretrendszer liberalizációjához vezetett.

Annak érdekében, hogy a fenti kérdésekre választ kapjunk, elvégezzük a francia bankrendszer eszköz- és forrás oldali vizsgálatát a rendelkezésre álló szakirodalom, illetve a francia Nemzeti Hitel Tanács (Conseil national du crédit – CNC) hivatalos, digitalizált éves jelentéseiben közzétett adatsorok feldolgozásával. A elemzés során egyrészt megvizsgáljuk a bankfiókok számának a változását, amely megmutatja a bankok földrajzi terjeszkedését, míg a forrásoldali vizsgálat során megnézzük a lakossági bankszámlák és a betétállomány alakulását, amelyek bővülése feltételezi a bankok lakossági penetrációjának a növekedését. Eszköz oldalról a lakossági hitelezés, úgymint lakás- és fogyasztási hitelezés alakulását vesszük górcső alá, ennek keretében vizsgálva az egy főre jutó fogyasztási hitelállomány és a kibocsátott lakáshitelek alakulását, illetve az egyes banki, nem banki pénzügyi intézményeknek, valamint az államnak a finanszírozásban betöltött szerepét, azon hipotézis mellett, hogy a társadalom pénzügyiesedése szinkronban történt a bankarizáció folyamatával.

2. A BANKRENDSZER FORRÁSOLDALI VIZSGÁLATA

Annak érdekében, hogy teljes képet kapjunk arról, hogyan zajlott le a társadalom pénzügyiesedése, illetve bankarizációja, egészen a modern bankok franciaországi kialakulásáig, azaz a XIX. század elejéig kell visszatekinteni. Vizsgálódásunkat elsőként a – bővebb értelemben vett – bankrendszer forrásoldali vizsgálatával kezdjük.

2.1. „Bankolás” a XIX. században, a takarékpénztárak, a kereskedelmi bankok kialakulása és szerepe

A XIX. századig a francia társadalom túlnyomó többsége teljes mértékben kimaradt a pénzügyi életből, és az úgynevezett „haute banque-ok” csupán a nagypolgárság és az arisztokrácia igényeit szolgálták ki. Az iparosodás terjedésével, a városi munkásság megjelenésével és az ezzel együtt járó egyre rosszabb életkörülményekkel azonban felvetődött az igény a szegény, gyakran nyomorban élő munkásrétegek pénzügyi lehetőségeinek javítására, melyet takarékpénztárak alapításával próbált megoldani a francia arisztokrata és iparos elit. Az első takarékpénztár 1818-ban Párizsban nyitotta meg a kapuit. A takarékpénztárak Bonin (1989) adatai szerint gyorsan népszerűvé váltak; míg 1835-ben 122 ezer, 1870-re már 2 millió és 1910-re 8,2 millió takarékbetétkönyvet kezeltek, miközben a penetrációjuk is jelentős mértékben nőtt a lakosság körében: 1840-ben még csak a lakosság alig 1,1%-a rendelkezett takarékkönyvvel, addig 1870-ben már 5,8%-a és 1910-re 21,1%-a. A takarékpénztárak közönségét a korabeli leírások alapján első-

sorban a módosabb gazdák és munkások, a kézművesek és a kispolgárság alkotta, viszont Villermé 1840-ben megjegyzi, hogy „*a parasztok, a vidéken élők elutasítják, hogy pénzüket a takarékkasszába helyezték*” (Feiertag et al, 2011, 152.o.), akárcsak azon munkások, akik az ipari forradalom idején a vidékről a városokba költöztek, és megtakarításaikat inkább egy kisebb földterületbe fektették, amely számukra kézzel fogható értéket képviselt egy, a takarékpénztár által kibocsátott váltóval szemben. Christen szerint (Feiertag et al, 2011) ráadásul a munkások és az alsóbb középosztály aránya a takarékpénztárak ügyfeleit illetően a XIX. század során egyre inkább csökkent, miközben arányuk az aktív keresők körében 18,9%-ról 21,2%-ra nőtt ezen időszak alatt. A takarékpénztárak ügyfélkörét illetően az alsóbb társadalmi csoportok helyét egyre inkább a középosztály tagjai vették át (Feiertag et al, 2011).

Érdemes azonban megjegyezni, hogy a takarékpénztárak nem számítottak banknak, és nem járultak hozzá a reálgazdaság fejlesztéséhez közvetlen hitelezés révén, hanem „csupán” a lakosság egy részét kapcsolták be a pénzügyi vérkeringésbe (Gilormini, 2013).

2.2. Az univerzális bankok színre lépése: a bankrendszer átalakulása 1850 és 1914 között

A bankrendszer első forradalmát, a haute banque-ok, a regionális bankok és a jegybank megjelenését már a fentiekben érintettük, esetükben fontosabb kitérni a XIX. század második felére, azaz az univerzális bankok megjelenésére, melyet a bankarizáció második forradalmának aposztrofálunk. A francia kormány az 1850-es évektől kezdve áldását adta ugyanis az univerzális bankok alapításához, melyek egyszerre végeztek kereskedelmi és befektetési banki tevékenységet (Bonin, 1992).

Fontos látni, hogy a bankok nagy részét az úgynevezett sain-simoni eszme szellemében hozták létre alapítói, ugyanis a céljuk az volt, hogy elősegítsék a gazdaság modernizációját; ehhez viszont széleskörű forrásbevonásra volt szükségük. Így a bankok a XIX. század végén rohamot indítottak a megtakarításokért és ország-szerte elkezdték kiépíteni a fiókhálózatukat. Addig ugyanis a lakosság a megtakarításai egy részét vagy a takarékkasszában, vagy a helyi bankoknál helyezte el, illetve reáleszközökbe fektette. A bankok a terjeszkedésük során legelső fiókjaitak elsősorban a vásárvárosokban vagy a vasútállomással rendelkező városok centrumaiban nyitották meg, ahol a vidéki lakosság vagyonosabb csoportjai helyezték el megtakarításaikat. A bankok terjeszkedését jól mutatják a Société générale számai is: míg 1901-ben a fiókok száma 345 volt, addig 1914-re elérte az 1097-et, melyből 995 vidéken helyezkedett el, de hasonló számokat láthatunk a korszak másik

nagy bankjánál, a Crédit Lyonnais-n l is.  gy nem véletlen, hogy a szakirodalom a „f okh l zat első forradalmának” nevezi ezt az időszakot (Bonin, 1992).

A bankfiókok forradalma azonban magával hozza a „bankbetétek forradalmát” is. 1870-ben 15 ezer, 1880-ban már 70 ezer, 1881-ben 80 ezer és 1914-re már 693 ezer bet tetet kezeltek a francia bankok. Nemcsak a számuk, hanem a bet tekb n elhelyezett p nz sszeg nagysága terén is exponenciális növekedés tapasztalható, amit jól mutatnak a négy legnagyobb univerzális bank bet t llom ny ra vonatkozó adatok is: 1869-ben 426 millió, 1891-ben már 2054 millió (7,55 milliárd euró), 1913-ban pedig 5661 millió (18,36 milliárd euró) /régi/ francia frank összegű betétállomány felett diszponáltak. A bankok a megtakarítások nagy részét pénzügyi eszközökbe fektették, úgymint kötvényekbe, illetve vállalati ( s banki) részvényekbe (Bonin, 1992).

Jól látható tehát, hogy a bankrendszer már a XIX. század második felétől kezdve nagy mértékben bekapcsolja a lakosság vagyonosabb részét a pénzügyi piacokba, azaz a hipotézisünknek megfelelően a bankarizáció révén kerül kapcsolatba a polgárság a tőkepiacokkal, és indul útjára a pénzügyiesedés folyamata. Fontos azonban megemlíteni, hogy ez a folyamat az I. világháborúig tart, ugyanis ezt követően a francia bankok több jelent s krízist  lnek  t és az 1950-es évekig nem nő számottevően a betétesek és a kezelt vagyon nagysága sem (Bonin, 1992).

2.3. A Debr -Haberer reform és előzményei, illetve annak hatása a bankbet tekre

Az 1945-és törvények értelmében az állam minden korábbinál nagyobb szerepet kapott a pénzügyi rendszer irányításában. A négy legnagyobb bankot államosították és a hitelezés nagy része állami ellen rzt s alá került, azzal a céllal, hogy el segíts k a gazdaság és az ipar modernizációját. Az  j jogszabály különbséget tett a kereskedelmi, a befektetési és az úgynevezett közép- és hosszú távú hitelezést ellátó bankok között és jelent s megkötéseket írtak elő számukra, például a bet tkezel s terén. A bankfi knyit shoz állami engedély kellett és területi korlátozások voltak érvényben.

A kormány az 1960-as évek közepén azonban a csökkenő gazdasági növekedés és az ezzel párhuzamosan felélénkülő infláció miatt kénytelen volt liberalizációs reformokban gondolkodni, melyet a Michel Debr  gaullista pénzügyminiszter és Jean-Yves Haberer pénzügyi szakember nevelő fémjelzett 1966-67-es Debr -Haberer reform tartalmazott. A reform jelszava „a megtakarítások mobilizálása” volt, amellyel a beruházások finanszírozásának a javítását, a rendelkezésre álló megtakarítások hatékonyabb allokálását szerett k volna elérni.

A deregularizációs reform során minden megkötést eltöröltek a fióknyitást illetően. A fiókok számának a növekedését jól mutatja, hogy míg 1969-ben átlagosan 3000 lakosra jutott egy fiók, addig 1980-ban már 2100-ra. A deregularizációs folyamatoknak köszönhetően jelentős mértékben megnőtt a bankszámlával rendelkezők száma is: míg a reformot megelőzően a társadalom 35%-a rendelkezett bankszámlával, addig 1980-ra az arányuk 90% felé emelkedett. A bankok szabad kezet kaptak a marketing terén, így az 1960-as évek végétől egyre agresszívabb reklámkampányba kezdtek, hogy minél több ügyfelet győzzenek meg a banki szolgáltatások hasznosságáról. A bankok szolgáltatásai is bővültek, ugyanis a reformnak köszönhetően az egyes banktípusok közötti korlátok fokozatosan lebomlottak, így már szinte teljes körű banki szolgáltatást tudtak nyújtani az ügyfelek számára. Emellett a területi korlátozások is megszűntek, miközben új megtakarítási termékekkel jelentek meg a piacon: bevezették a látra szóló kamatozó betéti számlát; elindították a lakáskassza szolgáltatást; elérhetővé vált a takarékkötvény vásárlás és a befektetési alapokba történő befektetés lehetősége; személyre szabott értékpapírportfóliók kialakítása; illetve az értékpapírtanácsadási szolgáltatás is. Sőt, az 1980-as évektől kezdve közvetlenül a részvényt piacokon is befektethettek az állampolgárok, ahová az utat a bankok biztosították számukra (Trumbull, 2014).

Az 1960-as évek végétől kezdve tehát a bankok lehetőséget nyújtottak a lakosság számára a megtakarítási portfóliójuk diverzifikálására, a kockázatok szétterítésére. Mindez azonban együtt járt azzal is, hogy a háztartásoknak a megtakarítások oldaláról addig nem ismert kockázati tényezőket kellett számításba venniük, és alanyiságuk is megváltozott: pénzügyi eszközök befektetőivé vagy tulajdonosaivá váltak. A bankok pedig terjeszkedésükkel és az ügyfelekért folytatott versenynek köszönhetően a lakosság egyre szélesebb körét tudták bevonni a bankrendszerbe, utat nyitva ezzel a pénzügyiesedésnek.

2.4. A bankarizáció elősegítő egyéb tényezők

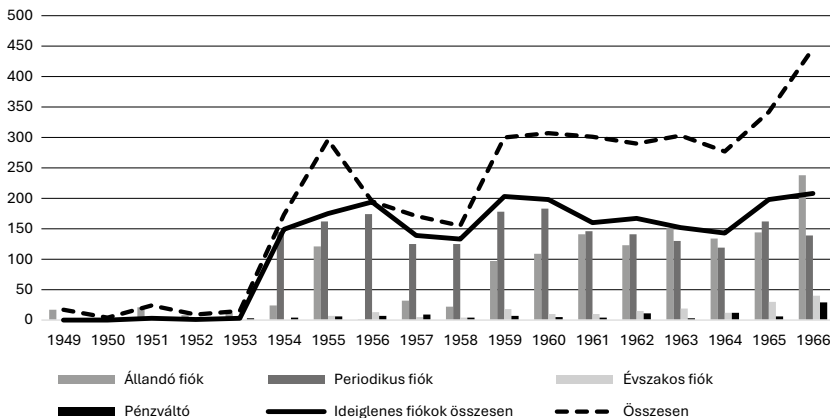
A francia társadalom bankarizációja egyértelműen az 1966-67-es Debré-Haberer reform következtében gyorsult fel, de a szakirodalom szerint nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy az emberek a bankok felé fordultak. Feiertag et al (2011) szerint ugyanis számos egyéb jogszabály járult hozzá ahhoz, hogy a lakosság kapcsolatba kerüljön a bankokkal. Egyrészt az 1965. július 13-i jogszabály, a házasság intézményének reformja engedélyezte, hogy a nők már a férjük írásos beleegyezése nélkül is nyithassanak bankszámlát. Emellett azonban a társadalom bankarizációjának növekedését leginkább a Francia Munkadók Nemzeti Tanácsa és a legfontosabb szakszervezetek között megkötött 1970. július 10-i megállapodás segítette. A felek ugyanis megegyeztek abban, hogy kétéves átmeneti időszakot követően mindenkire kiterjesztik a havi bérezést. Eszerint, míg 1969-ben csupán

a munkavállalók 10%-a kapott havi rendszereséggel bért, addig 1972-ben már 75%-uk. A jogszabálynak azért volt jelentősége, mivel még a Vichy-rendszer alatt szabályozták, hogy minden 3000 francia frank feletti összeget csakis banki átutalással vagy csekkkel lehet rendezni. A jogszabály pedig még 1970-ben is hatályban volt, miközben a francia munkások havi keresete meghaladta a 3000 francia frankot, így kénytelenek voltak bankszámlát nyitni annak érdekében, hogy megkapják a fizetésüket.

Nemcsak jogszabályok, de a társadalomban lejátszódó folyamatok is a bankarizáció erősödésének irányába mutattak. Ha megnézzük az 1. ábrát, jól látható, hogy a bankfiókok száma már az 1950-es évek közepétől növekedésnek indult. Így Feiertag et al, (2011) szerint a francia társadalom már az 1950-es évektől kezdve a bankrendszer felé fordult, ami nem véletlen, ugyanis egyrészt az állam a hitelezési politika révén szerette volna elősegíteni a gazdaság modernizációját, másrészt pedig a társadalom strukturális változásai a bankokat is lépésre kényszerítették. Az állandó bérezéssel rendelkező munkavállalói réteg növekedése a II. világháborút követően ugyanis már potenciális ügyfélkört jelentett számukra.

2. ábra

Az újonnan alapított bankfiókok számának alakulása fióktípusok szerint

Forrás: CNC éves jelentései alapján

Emellett a II. világháborút követő szabályozás bár meglehetősen szigorú megkövetéseket tartalmazott, de hagyott kiskapukat. Jól látható ugyanis, hogy a fiókok száma az 1950-es évek elejétől kezdve nőtt és 1955-re már elérte a 3464-et, majd az 1950-es évek első felében történt átmeneti dekonjunkciót leszámítva, 1958-tól kezdve újból emelkedik. Ez annak volt köszönhető, hogy a bankoknak sikerült elérniük, hogy az állandó fiókok maximális számára vonatkozó előírányt

növeljék a hatóságok, másrészt találtak kiskaput is a szabályozásban. Az állandó nyitva tartással rendelkező fiókok mellett ugyanis a bankok létrehozták a változó nyitva tartással rendelkező, nem-állandó fiókokat, amelyek alapításához nem volt szükség hatósági engedélyre. Az ilyen típusú fiókok kapcsán három fajtát különböztethetünk meg: a periodikus nyitva tartással rendelkező fiókokat, melyek hetente legalább két napot voltak nyitva; az évszak szerinti nyitva tartással rendelkező fiókokat, azaz szezonális fiókokat, amelyek maximum az év négy hónapja során tartottak nyitva; végül pedig a pénzváltó fiókokat, amelyekben pénzfizetési szolgáltatásokat nyújtottak, viszont betéteket nem fogadtak be. Az 1. ábrán jól látszik, hogy az ilyen atipikus fiókok száma rohamosan nőtt egészen 1966-67-es reformig.

A fiókok számának az 1966-ig tartó növekedésével összefüggésben azonban figyelembe kell venni azt is, hogy a társadalom úgynevezett térbeli elhelyezkedésének átalakulása újabb fiókok megnyitását tette szükségessé. A bankok a XX. század közepéig még a XIX. század végén, a második bankarizációs hullám idején kialakult földrajzi fiókhálózati struktúrával rendelkeztek, melyek rendszerint a városközpontokban kaptak helyet. Az urbanizáció és az állami lakásépítési programok miatt a külvárosi és agglomerációs területek felértékelődtek. Így a bankok annak érdekében, hogy az ügyfélkörüket bővíteni tudják, kénytelenek voltak ezen új területeken bővíteni a hálózatukat a meglévő szigorú szabályozási keretek között.

3. A BANKRENDSZER ESZKÖZOLDALI VIZSGÁLATA

Amint már a bevezetőben jeleztük, a bankarizáció és a pénzügyiesedés kapcsolát nemcsak forrás, de eszközoldalról is vizsgálni kell. A lakossági hitelezés terén tanulmányunkban kétfajta hiteltípust tartunk érdemesnek bemutatni: az ingatlanvásárlás vagy -felújítás céljából felvett ingatlanhitelt, illetve a lakosság fogyasztási igényeit kielégítő fogyasztási hitelezést.

3.1. Lakossági ingatlanhitelezés előzményei Franciaországban

Az ingatlanhitelezés gyökerei a XIX. század elejéig nyúlnak vissza, amikor az ipari forradalom és az azzal járó urbanizációs trend megkövetelte a növekvő lakosság életkörülményeinek a javítását. A XIX. század során megjelenő kapitalista elvek alapján működő ingatlanbefektetők nagyban támaszkodtak a haute banque-ok, a Crédit foncier, illetve később az univerzális bankok által nyújtott ingatlanberuházási hitelekre. A porosz-francia háborút, majd az 1880-as pénzügyi válságot követően azonban a bankoknak egyre alacsonyabb megtérülési rátával kellett szembenézniük az ingatlanfinanszírozás terén, így nagyrészt kivonultak a

piacról, és szinte teljes mértékben átadták a terepet az állami felügyelet álló pénzügyi intézményeknek, úgymint a Crédit foncier-nak vagy a Sous-Comptoir-nak. Azaz, a XIX. század végétől kezdve az ingatlanhitelezés nagyrészt állami szereplőkön keresztül valósult meg. A helyzetet súlyosbította, hogy a kormány az I. világháború kit r s t követően állami szabályozás alá vonta az 1914 előtt épült lakások bérleti díjait. Mindez az ingatlanbefektetések hozamszintj nek csökkenésével járt, miközben az építőipar termelékenysége elmaradt a többi gazdasági  ghoz képest (Lescure, 1982). Mindez olyan  les határvonalat h zott a bekerülési érték és az épületek forgalmi értéke között, hogy a befektetési céllal történő ingatlanv sarl sokat nagy mértékben megakadályozta. A helyzetet súlyosbította, hogy a Crédit foncier-t l, illetve a Sous-Comptoir-t l felvett intézményi hitelek inflációs időszakokban csupán a beruházások építési k ltsg nek 25-30%- t fedezt k, miközben az épületek forgalmi értéke – amely jelz logk nt is szolgált – az 1930-as évek válsága során jelentősen leértékelődött,  gy a hitel értékének csupán egy kis részét k pviseelte. Emiatt a Crédit foncier is hátat fordított az ingatlanhitelez snek, mivel a két világháború között a nemteljesítő beruházási hitelek aránya nőtt (Effosse, 2013).

Súlyos lakhatási válság alakult ki az 1930-as években, viszont az uralkodó liberális gazdaságpolitikai szemlélet miatt továbbra sem volt cél egy anticiklusos gazdaságpolitika alkalmazása, szemben például az Egyesült  llamokkal és Nagy-Britanniával, ahol a válság egyik megoldását az építőipar felfutásában látták (Ferguson, 2021). Franciaországban ugyan az 1930-as évek végén megpróbálta az állam kamatkedvezm nyekkel elősegíteni az ingatlanhitelez st, de a II. világháború elsöpörte azt. Az  llami kezdeményezések mellett az 1930-as évek elején egy új lakossági, mag nfinans roz si forma jelent meg Franciaországban, az úgynevezett halasztott hitelezés (crédit diff r ), aminek eredeti gyökerei az első ipari forradalom kezdetéig ny lnak vissza, amikor is a XVIII. század végén létrehozzák Angliában az úgynevezett building society-ket (Effosse, 2013). Európában k t formája terjedt el:

1. az egyik a modernebb, külső t kebevon s val operáló, szabályozott, betétgyűjtést és jelzáloghitelezést végző, kvázi lak skassz knak nevezhető intézmények;
2. a másik egy archaikusabb megoldás, amely rendszerint kevésbé vagy egyáltalán nem szabályozott, a hitelező és a hitelfelv v  személye sok esetben azonos és rendszerint a megtakarítók által felhalmozott tőkét hitelezik tovább a tagok számára kamatn lk li hitel formájában, miközben a futamidő sem fix. Franciaországban ez utóbbi jelent meg az 1930-es évek elején.

1937-re 2000 taggal rendelkeztek az ilyen típusú pénzügyi intézmények Franciaországban és 77,5 mill o frank felett diszponáltak. A szabályozás hiánya azonban vissza el sre is okot adott,  gy felmerült a betilt suk, azonban a háború felülírta az elképzeléseket (Effosse, 2013).

3.2. Az ingatlanhitelezés a II. világháborút követően

A háború során kétmillió lakóingatlan rongálódott meg, ami az 1939-es lakásállomány 15%-át jelentette. Ráadásul a háborúban megsérült lakóingatlanok kétharmada elsősorban az urbanizált területeket érintette, ahol a lakhatási körülmények a háborút megelőzően is kifogásolhatóak voltak. Annak érdekében, hogy az 1946-os lakásállomány 40%-át tíz éven belül megújítsák, évente nagyságrendileg 475-585 ezer lakás építésére lett volna szükség, aminek költségvonzata elérte a 285-351 milliárd közötti francia frankot. Mindez viszont jelentős tőkebevonást igényelt, melyet állami szerepvállalás nélkül nem lehetett megvalósítani. Így 1950-től kezdve egy államilag szabályozott lakáshitelpolitika épült ki, amely egy lakásépítési támogatásból és egy ahhoz kapcsolódó speciális, a jegybanknál leszámítható lakáshitelből tevődött össze. Az államilag támogatott lakáshiteleket nem a bankokon, hanem a Crédit foncier-n keresztül folyosított k. A kormány az ingatlanbefektetések jövedelmezőségének visszaállítása érdekében, 1948-ban engedélyezte a teljesen új építésű ingatlanok esetében a lakbérek piaci  ron történő meghatározását. A meglévő ingatlanok esetében pedig a hatályban lévő államilag szabályozott lakb rpolitika folyamatos kivezetését  r nyozta el  (Effosse, 2013).

Az  jj elesztett bérleti piacnak és az állami támogatással kiegészített, a jegybanknál lesz m t that  ingatlanhiteleknek köszönhetően gyors, de pénzügyileg kockázatos sikerek születtek. A kormány számára ugyanis már az elején nyilvánvalóvá vált, hogy az állami támogatás egyre nagyobb terhet fog r ni a költségvetésre, miközben a lesz m t that  lakáshitelezés jelent s inflációs nyomással jár. Így a lakáscélú megtakarítások elősegítése érdekében 1953-ban bevezett k a lakáscélú megtakarítási számlát, amit viszont csak állami szereplőknél lehetett nyitni, banknál nem (Effosse, 2013).

3.3. A halasztott hitelezés és annak szabályozása a II. világháborút követően

Az  llami lakáshitelezés viszont nem mindenki számára nyújtott megoldást,  gy az állam részéről folytatott lakáspolitiká, azaz az ingatlanhitelek korlátozása a saját ingatlanra vágyó lakosság egy részét az alternatív piaci megoldások felé terelte,  gy került újból előtérbe a halasztott hitelezés intézménye, ami továbbra is a f lillegalit s határán mozgott. Nem volt tiltva, de nem is volt hatályos szabályozás r . A jogállását a kabinet először 1952-ben próbálta rendezni, viszont a halasztott hitelezéssel foglalkozó intézmények kockázatos működési modelljét nem volt képes felszámolni;  gy 1953-ban m g szigorúbb szabályozást vezetett be, mely a következő alapon nyugodott:

1. a nyíltvégű hitelezés helyett csak határozott idejű hitelszerződést szabadott kötni;
2. az 1952-es szabályozás szerint a meglévő hitelszerződések teljesítése érdekében folyamatosan új ügyfélkört kellett bevonnia az intézményeknek, ugyanis a lakosságtól gyűjtött betétállomány híján az új pénztárgagoknak kellett előfinanszírozniuk a már meglévő ügyfelek hiteleit; de azért, hogy elkerüljék ezt az ügyfelekért vívott állandó versenyfutást és felkészüljenek az ügyfélkör esetleges csökkenésére, lehetőség nyílt külső (banki) források bevonására, amely pénzügyi garanciát/támaszt nyújtott a halasztott hitelezést végző intézmények számára;
3. mivel ezen külső „segítség” által biztosított forrás sem volt végtelen, így szabályozni kellett az egyes intézmények által nyújtható halasztott hitelek aggregált összegét;
4. abban az esetben, amikor a várakozási idő az igényeket figyelembe véve hosszabb lehetett a vártnál, az ügyfélnek lehetőséget kellett biztosítani az előzetes hitelfelvételre, azaz a beruházási projekt előfinanszírozására, amelyet azonban már egy külső banki partnernek kellett biztosítania.

Ezen új működési elv alapján a halasztott hitelezést végző intézmények több új hitelterméket is kínálhattak, egyrészt a klasszikust, illetve az előfinanszírozott halasztott hitelt. Az új hitelkonstrukcióval, főleg, ami az előfinanszírozott hitel illeti, új ügyfélkört is sikerült bevonni, így a hitelek 62%-a magánszemélyekhez kapcsolódott. Elsősorban szabadfoglalkozásúak, kiskereskedők igényelték ezt a hiteltípust, akik sok esetben kimaradtak az állami hitelprogramokból. A mi szempontunkból az a fontos, hogy külső partnerként ugyan, ha áttételesen is, de már a bankok is bekapcsolódtak az ingatlanhitelezésbe (Effosse, 2013).

3.4. Az állami lakáspolitikával szemben megfogalmazott kritikák

Az ország pénzügyi helyzete az 1950-es évek közepére egyre inkább fenntarthatatlanabbá vált, tudniillik nemcsak a lakáshitelek, de az ipari szektor számára biztosított fejlesztési hitelek is leszámíthatóak voltak a jegybanknál. Mindez azonban egyre nagyobb költségvetési hiánnyal és növekvő inflációval járt. Az egyes kormányok árszabályozással, illetve béralkukkal próbálták ugyan elejét venni az áremelkedés felgyorsulásának, de a nemzetközi (gazdaság)politikai környezet megváltozása gyorsan megrendítette a fennálló gazdaságpolitikai rendszert és rámutatott annak hiányosságaira is. Végül Párizs 1957-ben kénytelen volt az IMF segítségét kérni (Loriaux, 1991).

Az IMF szerint a problémát a leszámítható hitelek magas aránya okozta. A jegybanknál leszámítható középtávú lakáshitelek teljes ingatlan-hitelállományon

belüli aránya 1955-ben 58%, míg 1956-ban 50% körül alakult, vagyis az ingatlancélú hitelek nagy része mögött állami támogatás állt. Így Franciaország az IMF nyomására kénytelen volt lépéseket tenni a hitelkínálat szűkítése érdekében (Effosse, 2013). A szükséges reformokat már az újonnan létrejött V. Köztársaság döntéshozóinak kellett meghozniuk, élükön Charles de Gaulle köztársasági elnökkel. De Gaulle nemcsak a politikát, de a gazdaságot is új lábakra akarta állítani, így megbízta a liberális Jacques Rueff-et, hogy dolgozza ki a szükséges reformokat. Rueff szerint is a rendszer egyik Achillesz-sarka a jegybank rediszkontálási politikája volt, így annak feladását javasolta és helyette a piaci megtakarításokon alapuló lakáspolitikát kidolgozását irányozta el. A Rueff által felvázolt irányváltás azonban jelentős árat követelt volna meg a beruházások államilag irányított finanszírozásában, amelyet az V. Köztársaság hajnalán tapasztalható társadalmi és politikai feszültségek miatt nem lehetett megvalósítani. Így a monetáris politika pálfordulása helyett a meglévő folytatása mellett tette le a voksát az újonnan alakult kormány, de tisztában voltak azzal, hogy a piaci mechanizmusok bevonására idővel szükség lesz. Ennek első lépése volt, hogy 1958-ban engedélyezték a szerződéses ingatlanbefektető társaságokat (société immobilière conventionnée), amelyek amellet, hogy a finanszírozásban vállaltak szerepet, megépítették és bérleti díjért cserébe működtetették is az új építésű lakóépületeket. Az első ilyen típusú ingatlanbefektető társaságot a BNP Paribas hozta létre, melyet további kilenc követett. Jóllehet az így létrejött társaságok az 1960-as évek elejére is csupán 5800 lakást adtak át.

1959-ben a halasztott hitelezést ellátó pénzügyi vállalkozások mozgásterét is bővítették, azzal a céllal, hogy elősegítsék az ilyen típusú megtakarításokat, illetve az új szereplők piacra lépését. Elsőként a halasztott hitelezés során előre befizetett megtakarítások után kapott kamatok egy része lett adómentes, majd az 1961-es rendelet lehetővé tette a halasztott hitelek futamidejének csökkentését. Mindezen változások további bankok érdeklődését is felkeltették, és több új szereplő is belépett a piacra, miközben a halasztott hitelezés a lakosság körében is egyre népszerűbb lett (Effosse, 2013).

3.5. Az 1960-as évek: az ingatlanhitelezés piacosítása

A kormányra azonban 1962-től egyre nagyobb nyomás nehezedett, hiszen az Algériából repatriáltak, illetve a baby boom generáció tagjai is megjelentek a lakáspiacra. A kormány igyekezett lépést tartani a felmerülő igényekkel, így az évtized végére már az éves 330 ezerről 480 ezerre nőtt az újonnan átadott lakások száma. Mindez viszont jelentős pénzügyi források előteremtését igényelte az állam részéről: amíg 1963-ban 16 milliárd, addig 1969-re már 40 milliárd francia frankot. Ez az infláció újbóli felgyorsulásával járt együtt, miközben a vámunió bevezetésének

1968. július 1-ét közelítő határideje is nyomás alá helyezte a döntéshozókat. A reform elkerülhetlenné vált.

Először 1963-ban az állami lakáshitelezési rendszert alakították át, melyben a fő szempont volt annak személyre szabása, szociális alapokra helyezése. Ezzel párhuzamosan kiiktatták a középtávú hitelekből fakadó inflációs hatást, azaz szabályozták a jegybanki leszámítolási gyakorlatot. A reformok másik csoportja csupán az 1966-67-es Debré-Haberer reform során lépett hatályba, elsősorban a lakáshitelezés piacosítását, azaz a bankok és egyéb pénzügyi intézmények jelzálogpiacon történő szerepvállalását, illetve a lakáscélú megtakarítások elősegítését célozta (Effosse, 2013).

Az 1960-as években a lakáshitelpiacról számos jelentés (Sandrin- és Benet-jelentés) készült, amelyek rámutattak arra, hogy a francia ingatlanhitelek esetében a kamatok jóval magasabbak (11%), mint Németországban (8%) vagy az Egyesült Királyságban (7%). Azaz nemcsak inflációs nyomást okoz a meglévő rendszer, de a kamatkondíciók terén is van elmaradás a nyugati versenytársakhoz képest. Ennek ellenére a döntéshozók tartottak a lakáshitelezés teljes piacosításától, azaz a jelzáloghitelpiac tetszhalott állapotának megszüntetésétől. A jelzálogpiac felélesztése nem újkeletű ötlet volt, hiszen már a Vichy-rendszer alatt felvetődött, de féltették a Crédit foncier jelzálogpiacon gyakorolt kvázi monopóliumát. Az 1961-es komparatív elemzésen nyugvó Benet-jelentés azonban rámutatott arra, hogy a probléma elsősorban a jelzálog értékének meghatározásával és a Crédit foncier monopolhelyzetével magyarázható. Tudniillik a jelzáloghitelek kétharmadát a Crédit foncier nyújtotta a speciális lakáshitel konstrukció keretein belül, míg a magánszereplők által nyújtott jelzáloghitelek a teljes jelzáloghitelállomány alig egyhatodát érték el, a fennmaradó részt pedig az ingatlanalapok finanszírozták. További problémaként merült még fel:

1. a jelzáloglevelekbe történő befektetések biztonságának hiánya, azaz a hitelezők számára nehézséget okozott, ha az adóstól nemteljesítés során be kellett hajtaniuk a tartozást;
2. a jelzáloghitelek elbírálásának lassúsága (nagyságrendileg 9 hónapos elbírálási idő) és magas költségvonzata;
3. a nemteljesítő követelések kereskedésének hiánya, ami visszavezethető a megfelelő jogcímek, a szervezett piac és az elégséges teljesítési garanciákat biztosító piaci szereplők hiányára;
4. ha kibocsátásra is került egy jelzáloglevél, annak adás-vétele annyira túlszabályozott volt, hogy az a kereskedést szinte lehetetlenné tette (Effosse, 2013).

A helyzet 1965-től tovább romlott, ugyanis a kivitelezések száma csökkenni kezdett, holott a baby boom generáció nagy része még csak akkor ért felnőtt korba, miközben az algériai franciák hazaköltözése mellett a migráció is egyre jobban

felgyorsult. Míg az építkezési szektor 1964-ben 13,7%-kal bővült, addig 1965-re már csak 3,5%-kal, sőt 1966-ra már 4,5%-kal csökkent a teljesítménye. E mögött elsősorban a szociális alapot előtérbe helyező állami lakáspolitikára 1963-as reformja állt, sokan ugyanis elestek a kedvezményes hiteltől, miközben a halasztott hitelezés volt az egyetlen egyéb lehetőség. Így a kormánynak reformokat kellett felmutatnia.

Elsőként 1966-ban bevezetésre került a lakáskasszarendszer, amelyet már az összes pénzügyi intézmény számára elérhetővé tettek. Már az első évben 200 ezer ilyen megtakarítási számlát nyitottak, miközben az itt elhelyezett megtakarítások összege elérte az 1,14 milliárd, 1967-ben pedig már a 4,47 milliárd francia frankot, ami meghaladta a takarékpénztárakban elhelyezett lakossági célú megtakarítások összegét, melyek összege rendre 1,67 és 2,25 milliárd francia frank körül alakult.

A kormány ezek mellett növelni akarta a lakáshitelek futamidejének hosszát is, csökkentve ezzel az önerő nagyságát. Erre főként azért volt szükség, hogy a kevésbé tehető lakosok számára is elérhetővé váljon az ingatlanhitelezés, hiszen az alacsonyabb önerő révén a kisebb megtakarítással rendelkező ügyfelek hitelképessége nő. Így az 1966-ban érvénybe lépett új rendelet a középtávú hitelek futamidőjét az addigi öt év helyett hét, vagy annál több évre is engedélyezte. A futamidő meghosszabbítása elsősorban a halasztott hitelezéssel foglalkozó bankok számára volt fontos, hiszen a hét éven túlra kiterjesztett futamidővel kedvezőbb hitelkondíciókat tudtak nyújtani az ügyfeleknek; az ilyen típusú hitelek népszerűsége ezáltal jelentősen nőtt: míg 1964-ben a banki hitelek 5,6%-át tették ki, addig 1966-ban már 10,3%-át.

3.6. A jelzálogpiac liberalizálódása

Az új jelzálogpiaci rendszert 1966-ban nyitották meg. Ennek fényében a francia jelzálogpiac egy, kizárólag a pénzpiaci szereplők, úgymint a bankok, a pénzügyi vállalkozások, a népbankok, a takarékpénztárak, a Crédit agricole, a Crédit mutuel, a biztosító társaságok, a nyugdíjpénztárak és a befektetési társaságok számára elérhető piac lett. A piacon két szereplőt különböztetett meg az akkori jogszabály: a kibocsátót és a vásárlót. A piac szabályozásért és annak végső likviditásáért a Crédit foncier felelt.

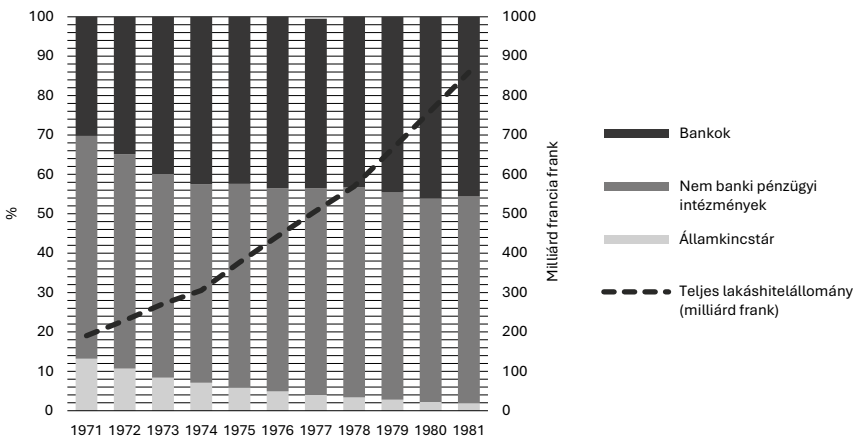
Annak érdekében, hogy egy hitel megfeleljen a jelzálogpiacon történő kereskedelemre, csak annyi feltételnek kellett teljesülnie, hogy azt egy magáningatlan megvásárlására használják fel, és a garanciának mindenképp jelzáloggaranciának kellett lennie. A hitel futamidejét 10 évben minimalizálták, míg az alkalmazott kamatlábat vagy a Crédit foncier által hasonló futamidejű hitellel alkalmazott

kamatlábuk a 2,5 százalékponttal, vagy a hitelezés időpontjában alkalmazott, azonos futamidejű, leszámlítható jelzáloghitelek piacán gyakorolt kamatlábuk 3 százalékponttal megnövelt értéke határozta meg. A piac megnyitásakor a kamatlábuk 11,04% és 11,58% között alakultak a futamidő függvényében, majd 9-10% közzé csökkenve elérték a jelzálogpiac egyik legfontosabb célját: a lakáshitelek kamatlábainak csökkenését.

Noha a jelzálogpiacot már 1966 őszén elindították, igazán népszerűvé 1967 második felétől vált. A jelzálogpiac teljes újjászervezése a jelzáloghitelezés, és általánosságban a banki lakáshitelek nagymértékű felfutásával járt. Így míg 1963-ban a bankok által nyújtott hitelek csupán a lakáshitelek 18%-át tették ki, addig 1971-re a bankok a teljes lakáshitelállomány 31%-a felett diszponáltak, sőt a részesedésük az 1970-es évek során tovább bővült és az 1980-as évek elejére elérte a 45,6%-ot (3. ábra).

3. ábra

A banki, a nem banki és az Államkincstár által finanszírozott lakáshitelek megoszlása (% , bal skála), illetve a teljes ingatlan hitelállomány növekedése 1971 és 1981 között (milliárd francia frank, jobb skála)

Forrás: CNC éves jelentései alapján

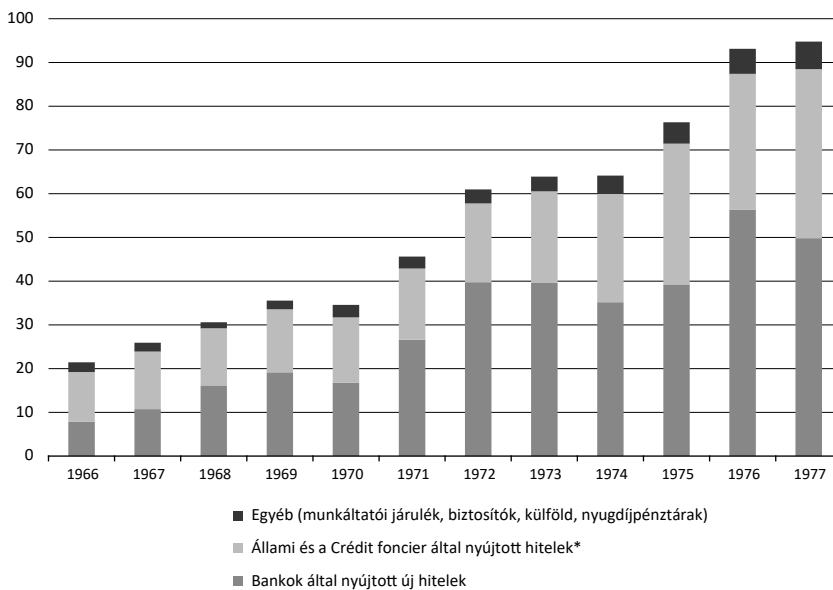
Azt is látni kell azonban, hogy a banki hitelállomány részesedésével párhuzamosan, maga a lakáshitelállomány aggregált összege is nőtt 190,3 milliárd francia frankról egészen 859,1 milliárd francia frankra, azaz több mint a négyszeresével bővült. Így tehát a banki hitelezés nemcsak arányaiban, hanem abszolút értékében is növekedett: míg 1971-ben a bankok 58,99 milliárd francia frank összegű lakáshitelt kezeltek, 1981-ben már 386,6 milliárdot.

A jelzálogpiac kiépítése és az államilag támogatott lakáshitelek mérséklése nem járt a lakáshitelezés csökkenésével, ellenkezőleg; az emberek a bankok által kínált jelzáloghitelek felé fordultak, és így a banki hitelezés a hitelkínálat bővülését okozta, azaz a jelzálogpiac megjelenése a lakosság bankarizációjának elmélyülését hozta magával. 1967-ben az ilyen típusú hitelek alig érték el a teljes hitelállomány 2%-át, az 1970-es évek közepére viszont már 18% körül mozogtak és nagyságrendileg 17% körül stabilizálódtak.

A bankoknak az ingatlanhitelezésben betöltött egyre jelentősebb szerepét jól mutatja az is, hogy az újonnan elbíralt lakáshitelek arányában is egyre inkább nőtt a hitelintézetek által finanszírozott hitelek aránya. Ennek megfelelően míg 1966-ban az új lakáshitelek 36,8%-át a bankok és 53%-át a Crédit foncier és egyéb állami hitelintézetek finanszírozták, 1971-re a bankok már az új lakáshitelek 58,3%- t, m g az állami hitelintézetek 35,7%- t finanszírozták (4.  bra).

4.  bra

Az újonnan kibocsátott lakáshitelek megoszlása

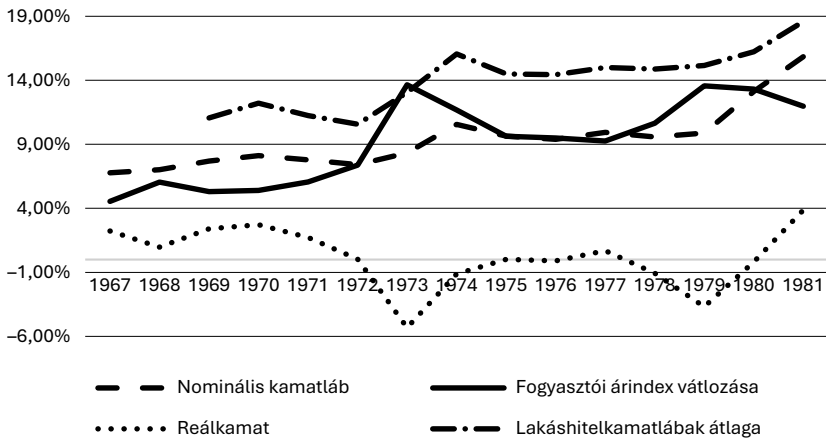
Forrás: CNC éves jelentései alapján

Végül  rdeemes megjegyezn nk, hogy a bankok által nyújtott lakáshitelek összege annak ellenére tudott növekedni, hogy a nominális hosszú távú kamatlábak az 1960-as években tapasztalt 7% körüli szint r l egészen 10% f l  emelkedtek. Ez azt jelenti, hogy az emelkedő kamatkörnyezetben is folyamatosan nőtt az 1970-es

években a bankok által folyósított lakáshitelek aránya. Sőt, mindezen növekedés kapcsán azt a körülményt is meg kell jegyezni, hogy ez a növekedés egy meglehetősen kedvezőtlen, két olajválság által sújtott gazdasági környezetben következett be.

5. ábra

A hosszú távú nominális- és a reálkamatlábak, illetve a lakáshitelkamatlábak átlagának és a fogyasztói árindex változása 1967 és 1981 között

Forrás: Macrohistory

4. A FOGYASZTÁSI HITELEZÉS FRANCIAORSZÁGBAN

Eszközoldalról nemcsak a lakáshitelek kapcsán, hanem fogyasztói hitelezés során is kapcsolatba kerülhetnek a bankok a lakossággal. Fő kérdésünk viszont itt is az, vajon hogyan és milyen mértékben kaptak szerepet a bankok a fogyasztói hitelezés terén. Elősegítői voltak, vagy inkább csak a társadalmi igényeket követték?

Előzményként fontos kiemelni, hogy Franciaországban a világháborút megelőzően elsősorban a legdrágább fogyasztási cikknek számító személygépkocsik vásárlásának finanszírozása történt hitelezés útján, mely pénzügyi terméket nem a bankok, hanem az autógyártók által létrehozott, specializált pénzügyi intézmények kínálták. Az autóvásárlás mellett kisebb fogyasztási termékeket is meg lehetett vásárolni hitelre, amelyre a nagy francia áruházak dolgoztak ki egy unikálisnak számító kuponrendszert: ezt idővel a kiskereskedők is átvették és azok hatékony működtetése érdekében úgynevezett gazdasági uniókba tömörültek (Effosse, 2014).

A személygépkocsik hitelből történő vásárlásának lehetősége a háborút követően is megmaradt, hiszen a Francia Tervhivatal által kidolgozott első ötéves tervben kiemelt szerepet kapott a francia autógyártás fejlesztése. További termékek vásárlását azonban az alábbi okok miatt nem támogatta a kormány:

1. a fogyasztás hitelezés inflációs nyomást okozhat;
2. a pénzügyi rendszer stabilitását is veszélyeztetheti, ugyanis magában hordozza azt a veszélyt, hogy olyan emberek vesznek fel hitelt, akik nem biztos, hogy teljesíteni tudják a hitelvisszafizetés feltételeit;
3. a fogyasztási hitelezés elősegítése visszafoghatja a gazdaság növekedését, ugyanis a lakossági megtakarításokat a fogyasztási javak és a felvett hitelek törlesztése felé csatornázza, és azt, mint befektethető tőkét nem az újjáépítés és a gazdasági modernizáció szolgálatába helyezi (Effosse, 2014).

A hatóságok 1949-ben csak az úgynevezett zálogosítható termékek hitelből történő vásárlását engedélyezték, amely feltételnek csak a személygépkocsivásárlás felelt meg, minden egyéb termék hitelből történő fogyasztását elutasították, de nem tiltották. Így az autóvásárlások mellett a párizsi és vidéki városokban működő áruházak, illetve a gazdasági uniókba tömörülő kiskereskedők nyújtottak fogyasztási hitelt a II. világháborút követően, és az 1950-es évek elejétől kezdve egyre élénkebbé vált a piac. Ennek megfelelően a gazdasági uniók száma 1948-ban 36, 1953-ra 52 egységre nőtt, bevételeik 1 és 3 milliárd francia frank között alakultak, az egyes uniókhoz csatlakozó kereskedők száma pedig 1948-ban 2356, 1954-re körülbelül 5000 főre emelkedett. Az uniók viszont a szürke zónában mozogtak, hiszen működésüket nem szabályozta semmilyen jogszabály, míg a viszonylag magas profitrátájuk a csalók számára is kiváló terepet biztosított. Jogállásukat 1953-ban rendezték: az összes ilyen típusú szervezetnek regisztrálnia kellett magát a jegybanknál, miközben hatósági kritériumoknak is meg kellett felelniük. A legfontosabb feltétel az volt, hogy a gazdasági uniókat csakis kereskedők alkothadják, ami nagyban megnehezítette számukra a gyártókkal, vagy külső – banki – partnerrel való együttműködést.

4.1. A fogyasztási hitelpiac: az ígéret földje

A II. világháborút követően azonban az ipari szektor szereplői, úgymint a Nemzeti Bútorgyártók Egyesülete (NBE), illetve Elektromoseszközök Gyártó Vállalatok Uniója (EVU) a fogyasztás felfuttatása érdekében egy-egy új, fogyasztási hitelintézet alapításába kezdtek. Jacques de Fourchier, az Union française de banques elnöke az 1950-es évek elején, a francia fogyasztói társadalom kiépülésének kezdetén nagy potenciált látott az EVU-val való kollaborációban. 1953-ban Fourchier vezetésével létrejött a hatóságok által is bejegyzett Elektronikus háztartási eszközök

Hitelintézete, ismertebb nevén a Cetelem. Fourchier a Cetelem üzleti modelljének kidolgozása során amerikai példák alapján elhagyta a hitellevelet, felhagyott a hiteligénylő fizetőképességének vizsgálatával, pontosabban átruházta annak felelősségét az adott termék (és így a hitel) értékesítőjére, aki cserébe az igényelt hitelösszeg egy százalékáért részesedett a kockázatokból is. Végül pedig kötelezővé tette az ingyenes életbiztosítás megkötését (Effosse, 2014).

Az üzleti modell kidolgozása után Fourchier-nak meg kellett győznie a bank részvényeseit arról, hogy támogassák az új, speciális fogyasztási hitelintézet létrejöttét. Egyrészt el kellett fogadtatni a klasszikus hitelezési modell felrúgását, főleg, ami a hitellel eltörlését jelentette; másrészt pedig túl kellett lépni azon az uralkodó pszichológiai berögződésen, miszerint a francia bankok elsősorban a vállalatokat vagy az államot hitelezik. A bankok ugyanis a reputációs kockázat miatt nem szerettek volna közvetlenül fogyasztási hitelt nyújtani a lakosságnak, ugyanis mind az úgynevezett ügynöki értékesítés, mind a hitel behajtásával kapcsolatos rossz társadalmi percepciók visszatartották őket. Fourchier mindezeket a bizalmatlanságon és reputációs kockázaton alapuló előítéleteket úgy oldotta meg, hogy a bank közvetlenül nem nyújtott hitelt, hanem csak tőkével segítette a fogyasztási hitelintézet elindulását.

A bankok mellett a hatóságokat is meg kellett győznie Fourchier-nek a fogyasztási hitel hasznosságáról. A bankár ezért azzal lobbizott a hatóságoknál, hogy a cél nem egy fogyasztási, hanem egy háztartási eszközök vásárlását elősegítő hitelintézet létrehozása, ami eszerint már nem egy egyszerű fogyasztási terméket finanszírozó intézményt jelölt, hanem háztartási felszerelések finanszírozását, ami javítja a háztartások, és így a családok komfortját, segíti az életszínvonaluk javulását, miközben a vállalatok számára is hasznos, hiszen megrendeléseket generál. Fourchier az Egyesült Államok példáján keresztül bebizonyította azt is, hogy a fogyasztási hitelezésnek nincs infláció gerjesztő hatása. A hatóságok elfogadták az érvelését és zöld utat adtak az intézménynek, miközben nekiláttak a szabályozás kidolgozásának is.

A fogyasztási hitelezést szabályozó törvény 1954. július 28-án született meg: a hitelek futamidejét 18 hónapban maximalizálta; az adott termék árának maximum a 80%-át lehetett hitelből finanszírozni; míg az egyes intézmények szolvencia mutatója minimum 10% kellett, hogy legyen. Fontos tény, hogy az ügyfelek nem közvetlenül a fogyasztási hitelintézetekkel voltak kapcsolatban, hanem az adott partnerbolt értékesítőjén keresztül intézték a hitelfelvételt, azaz, úgynevezett indirekt hitelt nyújtottak a fogyasztónak. A versenyhelyzetet növelte, hogy 1959-ben két nagy állami tulajdonban lévő bank, a Crédit lyonnais és a Société Générale, útjára indította új termékét, a személyi kölcsönt, ami a korban használt definíció szerint nem más, mint egy bank által egy természetes személy számára nyújtott hitel egy hirtelen jött kiadás azonnali finanszírozásának céljával. A hitel összege a

hitelt kérelmező személy jövedelmének figyelembevételével került megállapításra és visszafizetése havi rendszerességgel történt. Ez a pillanat a francia bankok lakossági hitelpiacra történő belépését jelentette és jól mutatta, hogy a bankoknak sikerült túllépniük a reputációs kockázatból adódó félelmeiken. Mindez nem véletlen, hiszen az egységes piac kiépülése, illetve a vállalati hitelezés terén tapasztalható kamatmarzsok csökkenése lépéskényszert idézett elő a francia bankok részéről (Trumbull, 2014). A bankokat azonban nemcsak a nemzetközi folyamatok ösztönözték arra, hogy a lakossági hitelezés felé forduljanak, de az is, hogy egyre nagyobb lakossági betétállomány felett diszponáltak. Így kézenfekvőnek bizonyult, hogy a meglévő betétállományt tovább hitelezzék a lakosság irányába, nem beszélve arról, hogy a kamatmarzsok sokkal magasabbnak bizonyultak a lakossági hitelpiacon, mint a vállalatin. A személyi kölcsön bevezetése kapcsán a bankok reménykedtek abban, hogy új ügyfélkört tudnak elérni – eddig bankban még meg nem jelenő, alacsonyabb jövedelmű csoportokat –, és ezzel egyidejűleg betéteseik számát is növelhetik, hiszen a hitelek igénybevétele mellett a bankok rendszerint kötelező betétszámlanyitást írtak elő az az ügyfelek számára („loans make deposits”; Trumbull, 2014).

A személyi kölcsön nem tartozott az 1954-es törvény hatálya alá, így kondíciói sokkal kedvezőbbek voltak, mint a fogyasztási hitelé. A Crédit Lyonnais által nyújtott hitelt például akár 24 hónapos futamidőre is lehetett igényelni, miközben 12 hónapos hitel esetén a kamat 10,1%-os, 24 hónapos futamidő esetén pedig 10,6%-os volt. Mindez jelentősen kedvezőbb volt, mint a fogyasztói hitelekre felszámított átlagos 20%-os kamat. Ez természetesen nem véletlen, hiszen míg a fogyasztói hitelintézetek elsősorban a saját tőkéjükből finanszírozták a kölcsönöket, addig a bankok a náluk elhelyezett betéteket hitelezték tovább. A személyi kölcsönből ráadásul szinte bármit lehetett finanszírozni, ami nem tartozott a professzionális vagy a fogyasztási hitelek által finanszírozható termékek kategóriájába (Trumbull, 2014).

A fogyasztási hitelt nyújtó hitelintézetek azonban panaszt tettek a szabályozó szerveknél és követelték a személyi kölcsön szigorúbb szabályozását. A hatóság szerint viszont a személyi kölcsön a társadalom új csoportjait vonta be a hitelezési rendszerbe: azt ugyanis a magasabb társadalmi státuszúak, a fehér galléros munkavállalók, a szabadfoglalkozásúak és a vállalkozók igényelték, szemben a fogyasztási hitelekkel, melyeket – a Cetelem adatközlése szerint – 70%-ban a munkásosztály tagjai igényeltek. Ami nem véletlen, hiszen a személyi kölcsön igénylése esetén mindenképp be kellett látogatni egy bankfiókba, számlát kellett nyitni, ami a magasabb jövedelmű munkavállalók esetében sok esetben már eleve rendelkezésre állt, addig a munkásosztály és a kevésbé iskolázott csoportok tagjai körében a banki penetráció az 1950-es évek végén továbbra is mérsékelt volt. Itt érdemes azonban megjegyezni, hogy míg a munkások körében a banka-

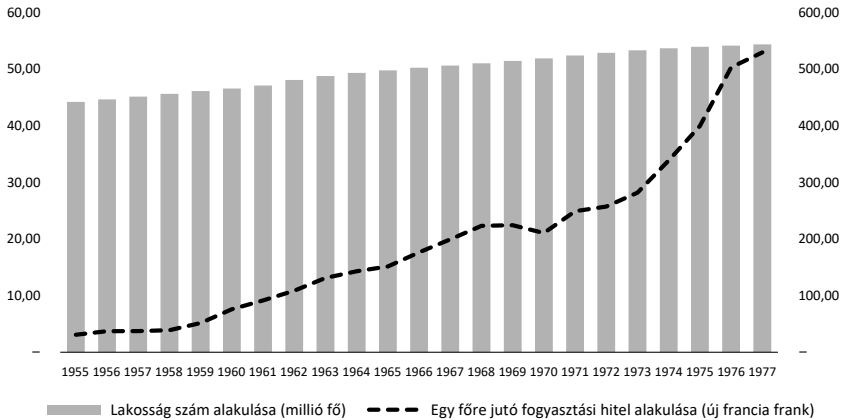
rizáció szintje ugyan alacsony volt, addig a pénzügyiesedés már a körükben is elkezdődött, köszönhetően a fogyasztási hitelezésnek, mely mintegy beemelte a munkást a pénzügyek világába; azaz, a háztartásoknak eddig nem ismert kockázati tényezőket kellett internalizálniuk és alanyiségük is megváltozott. Ez azonban rámutat arra is, hogy – hipotézisünkkel ellentétben – a bankarizáció nem feltétlenül előfeltétele a társadalom pénzügyiesedésének, sőt ahogy a fenti francia példa is mutatja, a fogyasztási igények bővülése miatt a munkásság részéről eszközoldalón hamarabb indult el a pénzügyiesedés, mint a bankarizáció folyamata, ami azonban nemcsak a kék galléros munkavállalók „hibája”, de a francia bankok konzervatívabb, zártabb üzletpolitikájára is visszavezethető.

A hatóságok a fentiek tükrében nem látták szükségesnek, hogy külön szabályozás alá vonják a személyi kölcsön „intézményét”. Sőt, egy modernizációs hatást is vártak tőle, ugyanis az új termék a fogyasztói hitelintézeteket arra készítheti, hogy új hiteltermékekkel jelenjenek meg a piacon, új ügyfeleket szerezzenek és javítsák működési hatékonyságukat. Márpedig azok valóban a társadalom újabb csoportjai felé nyitottak és vonták be őket a pénzügyi rendszerbe, amely így egyre mélyebbre ásta magát a társadalom szövetében és szinte már alig volt olyan csoportja, amely vagy a bankok, vagy fogyasztói hitel nyújtó pénzügyi intézmények által ne került volna kapcsolatba a pénzügyi rendszerrel (Effosse, 2014).

Ezt tükrözi vissza az 6. ábra is, amely a fogyasztási hitelek egy főre jutó nagyságának alakulását mutatja a francia népesség számának változása tükrében 1955 és 1977 között. Ugyan a francia lakosság a vizsgált periódus alatt 23%-kal bővült, viszont az egy főre jutó hitelállomány az 1955-ös 30 frankról 1975-re 400 frankra, azaz tizenháromszorosára nőtt, ami megerősíti azon állításunkat, hogy a lakosság egyre nagyobb mértékben fordult a fogyasztási hitelezés, és ezzel együtt a pénzügyi rendszer irányába.

6. ábra

Az egy főre jutó fogyasztási hitelek nagyságának alakulása (francia frank, jobb skála), a teljes lakosság számának (millió fő, bal skála) tükrében 1955 és 1977 között

Forrás: CNC és Macrohistory

A fogyasztási hitelek ilyen mértékű lakossági penetrációja nem véletlen, hiszen a személyi kölcsönre a fogyasztói hitelintézetek innovációval, a hitelezett termékek diverzifikálásával; ügyfélhűség elősegítésével és a szervezet modernizációjával válaszoltak. Így például a Cetelem belépett az autó- és bútorthitelek piacára. Sőt, az előbbi esetében már nemcsak az új, de a hitelintézetek által kevésbé preferált használt autók hitelezését is elindította, amellyel a kevésbé tehető, elsősorban vidéki fogyasztókat próbálta megnyerni magának (Effosse, 2014). A hitelintézet az ügyfélhűség növelése érdekében bevezette az akkoriban forradalminak számító „direkt” hitelezés intézményét, ami nem jelentett mást, mint a kifutó hitel-szerződések során a Cetelem kedvezményes hitelajánlatot kínált közvetlenül az ügyfél számára autó- vagy bútórvásárlás céljából, amit később egyéb elektronikai termékekre is kiterjesztett, azaz mintegy személyi kölcsön működött. Egy 1961-es felmérés szerint a nem autóvásárlási céllal megítélt direkt hitelek felét bútórvásárlás, 14%-át fűtési rendszerek, 11%-át háztartási gépek, 3%-át pedig rádió vásárlására fordították, holott a hitelt elméletileg bútórvásárlási céllal vették fel (Trumbull, 2014).

A direkt hitelt eleinte csak a megbízható, már meglévő ügyfelek igényelheték, idővel viszont az új ügyfelek számára is elérhetővé vált. Ehhez viszont egyrészt közvetlen interakcióba kellett kerülni az ügyféllel, másrészt pedig meg kellett ismerni a kockázati profilját is. Az ügyfelekkel való közvetlen kapcsolat kiépítése új korszakot nyitott az ügyfél és a hitelintézetek (és bankok) kapcsolata terén. Addig ugyanis az ügyfelek betétszámla nyitása miatt látogattak egy-egy bankba,

és nem hitelfelvétel céljából. Mivel azonban a hitelintézeteknek el kellett adniuk a direkt hitelezésen alapuló termékeiket (a bankoknak pedig a személyi kölcsöntermékeiket), így szakítaniuk kellett az addigi arisztokratikus (bank)fióki hozzáállással, és sokkal modernebbé, fogyasztóbarátabbá kellett tenniük azokat, miközben az újonnan urbanizált agglomerációs területeken is fiókokat kellett nyitniuk, tovább bővítve ezzel az ügyfélkörüket (Trumbull, 2014; Effosse, 2014).

4.2. Kudarckora: a kereskedelmi bankok és a fogyasztási hitelezés

A kereskedelmi bankok azonban hiába indították útjára személyi kölcsön szolgáltatásukat, nem tudták felvenni a versenyt a fogyasztási hitelek nyújtó hitelintézetekkel: az 1970-es években kivonultak a fogyasztási hitelpiacról. Majd az 1980-as évek közepén újra nekirugaszkodtak a piac meghódításának, amire a változó szabályozói környezet készítette őket, hiszen az államilag szabályozott vállalati hitelezés megszűnését követően a bankok kamatmarzsa csökkentek, így kénytelenek voltak új piacok után nézni (Trumbull, 2014).

A bankok azonban nem tudták tartósan meghódítani a fogyasztási hitelek piacát, melynek Trumbull (2014) szerint két oka van:

1. Egyrészt a bankok számára nem állt rendelkezésre a szükséges szakmai tudás és technológia, és nem is törekedtek annak kiépítésére, amely azonban elengedhetetlen volt a sikerhez. Itt elsősorban az informatikai, az adatelemzési tudásra és a fogyasztási hitelpiac megfelelő ismeretére kell gondolni, amely terén a fogyasztói hitelintézetek több mint harminc éves tapasztalattal rendelkeztek.
2. A másik ok pedig, hogy a bankok elhitték, hogy jól ismerik az ügyfeleiket, hiszen azok jelentős többsége évek óta náluk vezette a bankszámláját, ezért úgy gondolták, hogy a nemfizetési kockázat is alacsony lesz a körükben. Nem volt az. Sokkal magasabb bedőlési rátával dolgoztak, mint a fogyasztási hitel nyújtó hitelintézetek. A veszteségek fedezése érdekében a bankok új ügyfelek bevonását tartották a legjobb megoldásnak, ezért szinte válogatás nélkül ítélték oda a fogyasztási hitelt, tovább fokozva az aggregált ügyfélkockázat növekedését és így a bedőlési kockázatot.

Az 1990-es évek elejére egyértelművé vált, hogy a francia bankok saját erőből nem képesek vezető szerepre törni a fogyasztási hitelezés terén. Ennek következtében a viszonylag legegyszerűbb, ám feltehetően a legköltségesebb megoldáshoz nyúltak: felvásárolták a fogyasztási hitelezés terén sikeres hitelintézeteket. Mindez azt jelzi, hogy a francia bankok saját erőből nem tudták érdemben meghódítani a lakosságot e piacon, vagyis a háztartások jelentős része hamarabb lépett a pénzügyiesedés, mint a bankarizáció útjára.

5. KONKLÚZIÓ

A dolgozat kezdetén megfogalmazott kérdések megválaszolása kapcsán megállapítható, hogy míg a bankok forrásoldalról kisebb megtorpanásokkal, de kitaróan részt vettek a társadalom bankarizációjában, és az 1970-es évektől kezdve a teljes lakosság számára utat nyitottak a pénzügyi piacok felé, addig eszközoldalról már felemás helyzetet láthatunk. Az ingatlanhitelezés terén az állami kontroll fokozatos leépülésével ugyan egyre nagyobb szerepet kaptak a bankok, a fogyasztási hitelezés terén azonban hiába próbáltak különböző termékekkel többször belépni a piacra, leginkább sikertelenség övezte útjukat. A lakosság aktív és passzív oldali bankkapcsolatainak tükrében korlátozottan beszélhetünk a köztük lévő kapcsolatról, s így a bankok pénz- és hiteltermelési képességének szerepéről. Tudniillik a fogyasztási hitelezésben nem betéti forrásokkal finanszírozott intézmények kiemelkedő szerepét tapasztaltuk, a lakáshitelezésben pedig az állami és a nem banki pénzügyi intézmények is jelentős szerepet játszottak. Tehát míg a forrásoldalon lezajló folyamatok összhangban állnak az általunk felvázolt bankarizációs folyamattal, az eszközoldalról a pénzügyiesedés már azelőtt megindult, hogy a bankok megjelentek volna a jelzálog- vagy a fogyasztási hitelezési piacon. A jelzáloghitelezés területén rendszerint az állami szabályozás korlátozta a bankok piacra lépését, míg a fogyasztási hitelezés piacát maguk a bankok kerülték. Egyrészt az államilag koordinált vállalati hitelezés hosszú éveken át kényelmes és szinte kockázatmentes bevételt generált számukra, másrészt a fogyasztási hitelezés reputációs kockázatot és számukra új, addig ismeretlen piaci versenyt hozott magával.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy amint a bankok beléptek az adott piacra, hipotézisünknek megfelelően a mérlegükben lévő nagy volumenű, biztos betétállomány és a szofisztikáltabb hitelezési megoldásaik hatására az aggregált hitelkínálat, elsősorban az ingatlanhitelezés terén növekedett, és ezzel egyidejűleg a kamatráták is csökkentek.

HIVATKOZÁSOK

- Aglietta, M (2000): *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*, Verso, London.
- Allami, C. – Ciblis, A. (2018): Financialization and development: issues and perspectives, in G. H. Fagan – Ronaldo Munck: *Handbook on Development and Social Change*, 89–108. *Edward Elgar, Cheltenham*, 2026. <https://doi.org/10.4337/9781786431554.00012>.
- Ashman, S. – Fine, B. (2013): Neo-Liberalism, Varieties of Capitalism, and the Shifting Contours of South Africa's Financial System. *Transformation Critical Perspectives on Southern Africa*, 81. (1) 144–178. <http://dx.doi.org/10.1353/trn.2013.0013>.
- Bonin, H. (1989): *Histoire économique de la France depuis 1880*, Masson, Párizs.

- Bonin, H. (1992): La Banque et les banquiers en France: Du Moyen Âge à nos jours. *Larousse (réédition numérique). Kindle Edition.*
- Cecchetti, G. S. – Kharroubi, E. (2013): Why Does Financial Sector Growth Crowd out Real Economic Growth? *Bank for International Settlements.*
- Effosse, S. (2013): L'invention du logement aidé en France: L'immobilier au temps des Trente Glorieuses. *Institut de la gestion publique et du développement économique, Kindle Edition.*
- Effosse, S. (2014): Le crédit à la consommation en France, 1947-1965: De la stigmatisation à la réglementation (19–20 siècles). *Institut de la gestion publique et du développement économique, Kindle Edition.*
- Epstein A. G. (2005): Financialization and the World Economy. *Edward Elgar Publishing, Northampton.*
- Daumas, J.-C. (2018): La Révolution matérielle – Une histoire de la consommation – France XIXe – XXe siècle, *Flammarion, Párizs.*
- Fasianos, A. – Guevara, D. – Pierros, C. (2018): Have we been here before? Phases of financialization within the twentieth century in the US. *Review of Keynesian Economics*, 6 (1) 34–61. <https://doi.org/10.4337/roke.2018.01.03>.
- Feiertag, O. – Marec, Y. – Aglan, A. (2011): Les Français et l'argent, XIXe-XXIe siècle: Entre fantasmes et réalités, *Presses Universitaires de Rennes, Rennes.* <https://doi.org/10.4000/books.pur.120930>.
- Foster, J. B. (2007): The financialization of capitalism. *Monthly Review* 58. (11).
- Gilormini, P. (2013): Aux origines du groupe Banque Populaire Caisse d'Épargne : Philanthropie libérale et solidarisme républicain, *Electronic Working Paper Series -ESDES-Recherche.*
- Ho-Chul, L. – Mary P. – McNulty (2003): Korea's Economic Crisis and Cultural Transition toward Individualism, *ESRI Discussion paper series*, 071.
- Kohn, M. (2007): Bank- és pénzügyek, pénzügyi piacok. *Osiris Könyvkiadó, Budapest.*
- Lapavitsas, C. (2011): Theorizing financialization. *Work, Employment and Society* 25 (4) 611–626. <https://doi.org/10.1177/0950017011419708>.
- Lapavitsas, C. (2013): Financialization and capitalist accumulation: A structural account of the 2007–09 crisis, in Kichiro Yagi et al., *Crises in the Global Economy and the Future of Capitalism: Reviving Marxian Crisis Theory. Abingdon: Routledge.*
- Laurin-Lamothe, A. (2019): Financiarisation et élite économique au Québec. *Presses de l'Université Laval, Québec.*
- Lescure, M. (1982): Les banques, l'état et le marché immobilier en France à l'époque contemporaine, 1820-1940. *Editions de l'EHESS, Párizs.*
- Loriaux, M. (1991): France after Hegemony – International change and Financial reform. *Cornell University Press, New York.*
- Orhangazi, Ö. (2007): Financialization and Capital Accumulation in the Non-Financial Capital Sector. *Working Paper Series*, 149. *Political Economy Research Institute.*
- Orléan, A. (2009): De l'euphorie à la panique: Penser la crise financière. *Édition de la Rue d'Ulm, Párizs.*
- Orléan, A. (2014): The empire of value. A new foundation for economics. *MIT Press, Cambridge.*
- Pulju, R. J. (2011): Women and Mass Consumer Society in Postwar France. *Cambridge University Press, Cambridge.*
- Sawyer, M. (2013): What is financialization?, *International Journal of Political Economy* 42. (4) 5–18. <https://doi.org/10.2753/IJPO891-1916420401>.

- Sawyer, M. (2017): Financialisation Economy Society and Sustainable Development, 'Financialisation, Economy Society and Sustainable Development: An Overview', *FESSUD Working Paper Series* 206.
- Trumbull, G. (2014): Consumer Lending in France and America: Credit and Welfare. *Cambridge University Press. Kindle Edition*.
- van der Zwan, N. (2014): Making sense of financialization. *Socio-Economic Review* 12 (1) 99–129. <https://doi.org/10.1093/ser/mwto20>.
- Vercelli, A. (2014): Financialisation and Sustainability: a Long-run Perspective, Financialisation. Economy, Society & Sustainable Development (FESSUD) Project, *Working papers*, 48.

